

„NĚCO Z ODOLNOSTI PRAVĚKÝCH TVORŮ“
HANS BLUMENBERG A BADATELSKÁ SKUPINA
POETIKA A HERMENEUTIKA

JULIA AMSLINGER

Universität Duisburg Essen, Essen, Deutschland, julia.amslinger@uni-due.de

RESEARCH PAPER ■ SUBMITTED: 18/12/2019 ■ ACCEPTED: 20/2/2020

SOME OF THE HARDINESS OF PREHISTORIC CREATURES – HANS BLUMENBERG
AND RESEARCH GROUP “POETICS AND HERMENEUTICS”

Abstract: Hans Blumenberg is often considered an intellectual solitaire, an “invisible philosopher” and a modern hieronym in the hermitage. But for Blumenberg’s scientific work of the 1960s, the picture is very different. Julia Amslinger introduces Hans Blumenberg’s interdisciplinary engagement within the research group Poetics and Hermeneutics that was founded in 1963.

Keywords: Blumenberg; Poetik und Hermeneutik; Jauss

Hans Blumenberg (13. července 1920 – 27. září 1996), který za svého života nepřítahoval mimo užší odborné kruhy filozofů a literárních vědců příliš velký zájem, se nyní, tedy *post mortem*, stává jedním z největších německých poválečných filozofů.

Když ještě žil, měli jsme pocit, jako kdyby byl již mrtvý, napsal Franz Josef Wetz (Wetz 1993, 7). Když je dnes po smrti, vypadá to, jako by stále žil. Blumenberg je *en vogue*, a tak by nemuselo být od věci zasadit tohoto filozofa do širších souvislostí, které by přesáhly rámec všeobecných i speciálních odborně filozofických diskusí. Namísto výkladu díla a výzkumu vycházejícího z dějin vědy bychom mohli obrátit pozornost na širší souvislosti a v nich si kupříkladu povšimnout Blumenbergova vztahu k ostatním vědcům jeho doby.

To, že bylo možné Blumenberga za jeho života pokládat za mrtvého, je z velké míry dáno jeho ostychem a tím, jak neúnavně pracoval, aniž stál o pozornost. Blumenberg si neliboval ve světle reflektorů (plachost pociťoval i před denním světlem) a – alespoň na sklonku své univerzitní dráhy – vyhýbal se i svým studentům. Na druhou stranu nelze pominout, že Blumenberg působil ve stínu velké konfrontace poválečných filozofických systémů, a tak jej nebylo těžké přehlédnout. Tam, kde do sebe byli zaklesnuti protagonisté kritické teorie se správci pozůstalosti projektu fundamentální ontologie a kde „bytí“ neúprosně čelilo „světovému trhu“, byly do pole vyryty příliš hluboké brázdy, než aby byl kdokoli schopen adekvátně ocenit minuciózní, ironické a usebrané Blumenbergovy studie. „Ve světě, v němž jsme si ještě se vši vážností kladli otázku, zda je celek nepravdivý, anebo se na něj mnohem

spíše zapomnělo, ještě nenazrála doba pro Blumenbergův melancholický rozchod s velkými filozofickými rozvrhy celku“ (Voller).

Krom toho byly politické diskuse v poválečné době nadmíru vypjaté, a i v tomto ohledu se Blumenberg do značné míry vymykal, neboť se nijak nevyhýbal polepšeným národním socialistům, jako byl třeba Erich Rothacker, ba – byť s jistými výhradami – nebránil se kontaktům ani s Carlem Schmittem, aniž se kdy přidal k oslavným chorálům na jeho osobu. Odkazy na třetí říši jsou v jeho díle natolik sporadické a dovedně ukryté do pojmových reflexí, že je člověk objeví, jen pokud je cíleně hledá. Tedy ani tento druhý pohled na Blumenberga nám neposkytuje jednoznačný závěr.

Blumenberg, jehož národní socialisté prohlásili za „polovičního Žida“, přežil válku v úkrytu, jež našel v domě své nastávající choti. S nálepkou „Žida“ se odmítal ztotožnit; zkušenosti pronásledovaného jej nepřiměly konvertovat k judaismu – po celý život zůstal katolíkem, byť postupem doby korigoval svoje metafyzicko-teologické ambice. Tak je s podivem a současně nás asi nepřekvapí, že své první poválečné texty publikoval Blumenberg v katolickém měsíčníku *Hochland*¹. Zde byly mezi lety 1952 a 1956 otištěny Blumenbergovy recenze významných i drobnějších knih literární moderny (Kafka, Eliot, Hemingway, Waugh a Faulkner), v nichž recenzent vesměs konstatoval úbytek transcendence.

Blumenberg již od raných textů propojoval literaturu s filozofií. Jinému spojení, které se v poválečné době nabízelo mnohem spíše, se vzpíral: s politikou filozofii nespojoval. Politicko-filozofické intervence většího rozsahu mu nebyly vlastní. Na sklonku života úspěšně realizoval pradávné fantazma poustevníka: společnosti se ztratil z dohledu, věnoval se kontemplaci, aniž jej cokoli rozptylovalo. Pracovnu v Altenberge (poblíž Münsteru) přeměnil v asketickou jeskyni a zmizel z veřejného univerzitního prostoru. Literátka Sibylle Lewitscharoff přisoudila Blumenbergovi ve stejnojmenném románu oprávněně atributy svatého Jeronýma: lva a psací stůl (Lewitscharoff 2011). Filozof měl stále blíže k ideálu sekulárního eremity, resp. cíleně si jej předepisoval. Když se jej po dlouhé době chystal navštívit emeritní professor Hans Robert Jauß, Blumenberg kostnickému romanistovi napsal:

Z univerzitních hostů pouze jediný [...] nastoupil do taxíku, aby se mohl dozvědět, že moji knihovnu tvoří převážně díla, která jsem napsal sám – a proto musel týden nato zemřít. Pokud se mi dosud nezdařilo Vás odradit, tak Vám hodlám sdělit, že již nejezdím vozem, tudíž budete nucen obě cesty absolvovat taxíkem (což dělá 17 km tam a totéž zpět). A pokud by se Vám i přesto zachtělo si zamlsat tak jako kdysi v Blankensteinu,² očekáváme Vás během pondělního odpoledne [...] ke kávě. Dám si budík, což jsem jako emeritus zatím neučinil, poněvadž přes den spím a v noci buším do psacího stroje (Blumenberg Jaußovi, 11. května 1987).

Blumenberg v tomto dopise přejímá klasické schéma návštěvy poustevníka a drasticky je spojuje se souslovím, kterým němčinu obohatil Goethe: „Uvidět Neapol a zemřít“ (*Neapel sehen und sterben*). Na rozdíl od cesty do Itálie však návštěva Altenberge nepřináší prožitek krásy jako vystupňované existence, ale spíše zklamání z do sebe uzavřeného způsobu života poustevníkovy. To, že tuto pointu neprozrazuje návštěvník, ale Blumenberg – který zde vytváří jednotu místa, knihovny a osoby, jasně

¹ *Hochland. Monatsschrift für alle Gebiete des Wissens, der Literatur und Kunst*. *Hochland*: katolický měsíčník, založený 1903 Carlem Muthem: 1941 zakázán, 1945-1971 opět vychází, od r. 1971 s názvem *Neues Hochland*, 1973 vydávání pozastaveno. Srov. (Dirsch 2003, 45-96; Grözinger 2004).

² Blumenbergova adresa: 4234 Blankenstein, Obere Rauhe. Zálību v koláčích a dortech Blumenberg a Jauß sdíleli.

ukazuje, nakolik stál u zrodu Blumenbergova mýtu on sám a nakolik jej jeho žáci rozšiřovali. Historka o nocích strávených u psacího stroje a prospaných dnech provází jako leitmotiv všechny hovory o tomto filozofovi. Tento inscenovaný rytmus se pochopitelně jen stěží dal sladit s nároky univerzity, a tak Blumenberg konal čím dál méně seminářů a během přednášek posluchače prosil, aby se vzdali následných dotazů, jež připravují o čas. Tyto kroky nepochybně přispěly ke glorirole myslitele, který se ztrácí z dohledu a stahuje se do své ulity.

Pozdní Blumenberg ztělesňuje jako málokdo typ izolovaného učenice, který se pokud možno vzpírá nárokům komunikačního tlaku. Protiklad k tomu tvoří jeho raná činorodá aktivita v takřčeném „prostoru mezi obory“ (Blumenberg 1971, 11), od níž si mnoho sliboval. Organizačně i intelektuálně se podílel na činnosti nejvýznamnějších duchovnědných seskupení ve Spolkové republice, zejména pak skupiny *Poetika a hermeneutika*, na níž se dnes odvolává, kdokoli chce ozřejmit interdisciplinární výzkum. Proč se Blumenberg s takovým nadšením věnoval *Poetice a hermeneutice*, lze vysvětlit snad i tím, že tato skupina, v níž byli zastoupeni profesori téměř všech humanitních oborů, byla založena s nadějí, že důkladnou odpověď na vědecké otázky může poskytnout výhradně vědění nejrozličnějších oborů. Pro Blumenbergovo angažmá v této skupině byla podle všeho určující jeho představa, že takto získá kvalifikované pomocníky pro svůj univerzální projekt oklik a nepravděpodobností. Plodné diskuse, zrozené v „líhni kolektivu“ (Blumenberg Koselleckovi, 4. srpna 1971), skýtaly každému z účastníků institucionální rámec, v němž bylo možné prosadit významné a dodnes aktuální teoretické koncepce, a tím etablovat nová badatelská témata právě na hranicích mezi obory. Základ interdisciplinární práce spatřoval Blumenberg ve víře v určitou „věc“, kteroužto je třeba vyzdvihnout. Ve svém příspěvku na čtvrtém kolokviu to fomuloval takto:

Lze vyjít z toho, že „věci“ se na faktickém pomezí mezi jednotlivými disciplínami ještě nedostaly ke slovu a teprve na švech mezi obory se začínají objevovat nové aspekty a problémy (Blumenberg 1971, 11).

„Nové aspekty a problémy“ zde dostávají přednost před řešeními nebo výsledky. Nicméně po deseti letech byl sen o badatelském kolektivu minulostí. Romanistovi Jaußovi Blumenberg v lednu 1974 napsal, že si připadá čím dál víc jako smějící se Thrákyně, když mu při pohledu na pět svazků *Poetiky a hermeneutiky* přeběhne po tváři úsměv, kdykoli si uvědomí, v jaké míře se sám podílel na tomto děsivém nárůstu abstrakce (Blumenberg Jaußovi, 25. ledna 1974). Projekt, do nějž se pustil se vši vážností, byl v ten moment pro Blumenberga u konce.

Co do svých zájmů byl Blumenberg, který byl po osobní stránce odjakživa velice komplikovaný, pro „mezioborovou“ výměnu předurčen. Dva semestry studoval teologii a pokud lze soudit dle jeho čtenářských záznamů, byl vášnivým čtenářem současné stejně jako klasické literatury.

Co se skrývá za označením *Poetika a hermeneutika*?

Postavíme-li do vedle sebe filozofy Hanse Blumenberga, Dietera Henricha a Odo Marquarda, historika Reinharta Kosellecka, romanisty Hanse Roberta Jauße a Herberta Dieckmanna, anglistu Wolfganga Isera, teoretika médií *avant la lettre* Siegfrieda Kracauera, religionistu Jacoba Taubese a historika umění Maxe Imdahla, získáme právě ony mistrovské představitele téměř nepolitické, z hlediska dějin idejí však nadmíru vyzbrojené západoněmecké duchovědy, kteří tvořili uzlový bod „západoevropské teoretické avantgardy“ (Seibt 1997). Publikaci s tímto názvem brzy podpořil nakladatel Wilhelm Fink, a to nejprve v nakladatelství Eidos, posléze v nakladatelství Wilhelm Fink, přičemž podle názvu skupiny pojmenoval celou knižní řadu.

V roce 1962 působí Blumenberg a Jauß jako řádní profesori na univerzitě, kde se rozjíždí iniciační rozhovory a námluvy. Přátelství mezi učenici (mnohdy ze studentských časů) jde ruku v ruce se snahou oslovit akademické koryfeje (zčásti i badatele působící v exilu). Součinnost těchto vnitřních i vnějších kruhů humanitních vědců posléze vede ke vzniku zakládající skupiny.

Inovativně působila zejména forma vzájemné součinnosti. Ještě před začátkem kolokvia obdrželi účastníci písemně jednotlivé příspěvky, aby se s nimi mohli seznámit. Místo toho, aby na místě poslouchali přednášky, následovala bezprostředně po kratším referátu, předneseném autorem příspěvku, diskuse, z níž se pořizovaly protokoly, které poté byly otištěny ve sborníku jako přínos setkání. Sborníky tak byly v souladu se záměrem jedním ze společných výsledků setkání.

Jejich kompozice vypadala takto: První díl tvoří takzvané „předlohy“, obsahující příspěvky, které jejich „autoři po kolokviu ještě mohli doplnit, jakož i zprávy ze zasedání, složené z protokolů a zrevidovaných účastníky diskusí“ (Jauß 1964, 8). V předmluvě k prvnímu svazku Jauß podrobně objasňuje postup, jakým vznikaly písemné texty. Zdůrazňuje, že dodatečné úpravy byly označeny hvězdičkou, „takže si čtenář mohl zpřítomnit jak původní diskusi, tak následný, mnohdy pravda nedokončený rozhovor“ (ibidem). Od počátku tak bylo zřejmé, že *Poetika a hermeneutika* klade zvláštní nároky na aktivitu účastníků i na čtenáře sborníků. Účastníci byli nuceni vypracovat před samotným setkáním písemné znění příspěvku (na rozdíl od vesměs předčítané přednášky), ale současně se očekávalo, že si pozorně pročtou referáty všech ostatních účastníků. Po skončení bylo třeba do textů zapracovat prodiskutovaná desiderata a připravit diskuse k publikaci. Vše, co bylo písemně zaznamenáno, bylo možno integrovat do příspěvku. Práce na sborníku se ovšem křížily s přípravou dalšího kolokvia. Ještě než kolokvium získalo hmatatelnou podobu, už se na další rovině prospektivně směřovalo k další události i k publikaci, která z ní měla vzejít.

Provázanost mezi minulými a budoucími projekty vyžadovala od jednotlivých účastníků maximální participaci na činnosti skupiny. Z tohoto dlouhodobě naplánovaného procesu bylo jen stěží možné se vyvázat, jak si již po třetím kolokviu povšiml Hans Blumenberg:

Z podniku s názvem „Poetika a hermeneutika“ se stala neustálá služba: sotva se člověk na chvíli dostal od redakce a emendace ke svým věcem, už se rozezněla výzva k pokračování (Blumenberg Jaußovi, 18. března 1968).

Účastníkům *Poetiky a hermeneutiky* na jiné projekty nezbýval čas, neboť pro skupinu se pracovalo kontinuálně, takže tato činnost neměla konec. Od druhého kolokvia práce ještě přibývalo. Texty dodávané před setkáními se redakčně upravovaly, nicméně vedle toho se již formulovaly nové texty. Dělo se tak podle vzoru „ideálního rozhovoru“. Roku 1967 byla tato úprava, jež vychází z platonských dialogů, statutárně kodifikována. Ideál tak určuje, jak by býval mohl proběhnout rozhovor, který se během kolokvií takto nikdy neodehrál. Díky četným korespondencím lze doložit, jakým způsobem tato produkce formatovala obsahy tak, aby získaly podobu interdisciplinárních předmětů. Tento druh přenosu se shoduje s tím, jak si Roland Barthes představoval mezioborový výzkum:

Smyslem často zmiňované interdisciplinaritě není postavit proti sobě již existující disciplíny (žádná z nich se nebude chtít podrobit). Komu jde o interdisciplinaritu, neměl by se spokojit s tím, že vezme téma a k němu si povolá dva nebo tři vědce. Za interdisciplinaritu považuji to, když vytvořím nový předmět, který nikomu nepatří. Text je, po mém soudu, jedním z těchto předmětů (Barthes 2006, 96).

Mnozí účastníci pocítovali s nelibostí, že tento textový předmět v případě *Poetiky a hermeneutiky* nikomu nepatřil ani z publikačního hlediska a pouze prostřednictvím protokolů scénicky odkazoval na postavu poskládanou ze spleti textů. Protokoly setkání představují experimenty ‚dialogického‘ nebo vícehlasého vyprávění, které hlas auktoriálního vypravěče rozrušují tím, že znásobují, mísí a rozbíjejí hlasy vypravěče a postav, takže výsledky jsou prezentovány jako kolektivní výtvoř. A právě tuto praxi, kdy je autor vymazán, popř. vystupuje pouze v drobných příspěvcích, které nelze otisknout separátně, Blumenberg pokládal za nepřijatelnou:

V tom, co jsem tehdy řekl, mě znovu utvrdil prozatím poslední svazek „Poetika a hermeneutika III“. Práce, kterou jsem na tomto svazku odvedl jakož i teoretické úsilí, které jsem vynaložil, se v mase textu opticky zcela ztratily. To, co by se jinak projevilo hned v několika separátních výtiscích – vždyť se jedná o tucet příspěvků o přibližně pětadvaceti rukopisných stranách –, sborník pravděpodobně pohřbil, připravil o možnost účelného využití a zprostředkování (Blumenberg Jaußovi, 18. března 1968).

Na jiném místě Spolkové republiky se tato publikační praxe naopak setkala s velkým zájmem. Okamžitě po vydání prvního svazku si skupiny i nakladatelství povšiml významný aktér západoněmeckého literárního provozu: Siegfried Unseld. Na úspěch modelu *Poetiky a hermeneutiky* hodlal navázat nikoli sborníkovou řadou, ale zcela logicky vědeckým časopisem s pravidelnou periodicitou, jenž by doprovodil nový teoretický program nakladatelství Suhrkamp. Jako externí poradce si vyhlédl Jacoba Taubese, Niklase Luhmanna, Jürgena Habermase a Hanse Blumenberga. Na Unseldovy plány Blumenberg zareagoval takto:

Není problém koncipovat a založit časopis, ba ani stanovit program pro řadu tematicky celistvých sešitů, ještě snadnější může být vybrat věhlasná jména, která se umístí na titulní stranu. Mnohem těžší je mobilizovat ty, kteří nejen odvedou tu nejtěžší práci, ale současně budou dodržovat program a klíčové termíny (Blumenberg Unseldovi, 4. října 1964).

Časopis nikdy nevyšel. Hans Blumenberg po čtvrtém kolokviu opustil skupinu, zůstal však věrný nakladatelství Suhrkamp a s potěšením si četl v dalších svazcích *Poetiky a hermeneutiky*. Tuhý kořínek skupiny, napsal Blumenberg již v roce 1979 – a tehdy byl konec skupiny ještě v nedohlednu – ho znovu a znovu překvapoval. V jeho očích měla skupina něco z „odolnosti pravěkých tvorů“, s jeho životním příběhem tudíž nemohla mít mnoho společného. „Vím však“, pokračuje, „že je to iluze, neboť svůj dnešní pracovní styl jsem si definoval v protikladu k tomuto titulu a ke zkušenostem s ním spojeným“ (Blumenberg Koselleckovi, 10. srpna 1979) ³ S Hansem Robertem Jaußem se Blumenberg přátelil až do konce života. V dopise se k *Poetice a hermeneutice* často vracel. 8. dubna 1987 na ni vzpomíná až sentimentálně:

Viděl jsem, že jste už zapomněl, kolik práce na člověka čeká v Gießenu a okolí, když jste o mně prohlásil, že mi jde o priority, pokud jsem se trochu posmíval zápalu, s nímž jste sbíral thesaurus gratiae infinitae u P&H, bez nějž člověk nedosáhne blaženosti. Jinak to, čím údajně zostoužím P&H, má mnohem více do činění s odsudkem mých vlastních pošetilstí, se smutkem ze ztraceného času a snad i s mojí neochotou přeceňovat ‚interdisciplinaritu‘ (v původních gießenských podkladech vytvořených pro rozličné účely

³ Dopis Hanse Blumenberga R. Koselleckovi z 10. srpna 1979, A: Blumenberg, DLA Marbach.

jsme tomu ještě říkali ‚mezioborovost‘). Mezitím jsem se stal solitérem, vydal několik knih a poštětilo se mi na mé poslední univerzitě hojně využívat výsad instituce, která se k interdisciplinaritě staví zamítavě. Pokud toto neuchrání lidstvo před tím či oním, pak to nedokáže ani interdisciplinarita (Blumenberg Jaußovi, 8. dubna 1987).

Bibliografie

Barthes, R. (2006): *Variations sur l'écriture / Variationen über die Schrift*, Excerpta classica, Band 2, Dieterich.

Blumenberg, H. (1971): Wirklichkeitsbegriff und Wirkungspotential des Mythos, in Fuhrmann, M: *Terror und Spiel*, Wilhelm Fink, 11–66.

Dirsch, F. (2003): Das ‚Hochland‘ – Eine katholisch-konservative Zeitschrift zwischen Literatur und Politik 1903-1941, in Kraus H-Ch., *Konservative Zeitschriften zwischen Kaiserreich und Diktatur. Fünf Fallstudien*, Duncker & Humblot, 45–96.

Grözinger, W. (2004): *Panorama des internationalen Gegenwartromans. Gesammelte ‚Hochland‘-Kritiken 1952-1965*, eds. Rotermund E. - Ehrke-Rotermund, H., Schöningh.

Jauß, H. R. (1964): Vorwort, in (týž): *Nachahmung und Illusion*, Wilhelm Fink.

Lewitscharoff, S. (2011): *Blumenberg*, Suhrkamp.

Seibt, G. (1997): Groß ist das Neue, nichts ist endgültig, in *Berliner Zeitung*, 4. března.

Voller Ch., dosud nepublikovaná přednáška, proslovená v Německém literárním archivu Marbach.

Wetz, F. J. (1993): *Blumenberg zur Einführung*, Junius Verlag.

Korespondence uložená v DLA Marbach

Hans Blumenberg Hansi Robertu Jaußovi, A: Blumenberg, DLA Marbach.

Hans Blumenberg Reinhartu Koselleckovi, A: Blumenberg, DLA Marbach.

Hans Blumenberg Hansi Robertu Jaußovi, A: Jauß, DLA Marbach.

Hans Blumenberg Siegfriedu Unseldovi, A: Blumenberg, DLA Marbach.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
